

СПЕЦИФІКА ЕКОЛОГО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ПРИПИНЕННІ ПРАВ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ

КИРЄЄВА Ірина Валеріївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 349.6:347.43

Стаття посвящена дослідженню характерных черт эколого-процессуальных отношений, которые возникают в процессе прекращения прав на природные объекты. Проанализированы общие черты эколого-процессуальных отношений, рассмотрены функции оснований прекращения прав на природные объекты и их потенциальное влияние на процессуальные отношения прекращения этих прав по соответствующим основаниям. Сделан вывод, что порядок прекращения прав на природные объекты должен адекватно отображать цели и задания конкретных оснований их прекращения, рассмотренные сквозь призму целей и заданий природоресурсного законодательства в целом.

Ключові слова: еколого-процесуальні відносини, суб'єктивні права на природні об'єкти, підстави припинення прав на природні об'єкти, порядок припинення прав на природні об'єкти, добровільне припинення прав на природні об'єкти, судовий порядок припинення прав на природні об'єкти.

Постановка проблеми

Екологічні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, врегульовані сукупністю як матеріально-правових, так і процесуально-правових норм, реалізуються через відповідні процесуальні відношення, врегульовані еколого-процесуальними нормами. Матеріально-правові норми, повинні мати процесуальну форму втілення тих наслідків, які виникають при реалізації відповідних підстав виникнення, зміни та припинення екологічних правовідносин, адже „матеріально-правові норми без процесуальних – безсилі” [1, с.60].

Правові норми, що регулюють еколого-процесуальні правовідносини, складають еколого-процесуальну підгалузь права, під якою слід розуміти сукупність правових норм, встановлених або санкціонованих державою і регулюючих однорідні еколого-процесуальні відносини, пов'язані з просторово-територіальним устроєм об'єктів природи, обліком природних ресурсів, плануванням, прогнозуванням, спостереженням та інформуванням у сфері охорони навколишнього природного середовища, розподілом і перерозподілом природних суб'єктів, екологічним контролем, екологічною експертизою, розв'язанням екологічних спорів [2, с.148].

Слід зазначити, що аналіз сучасного стану правового забезпечення еколого-процесуальних відносин дозволяє зробити висновок про недостатньо повне регулювання всіх груп відповідних правовідносин. Так, достатньо повно врегульованим можна вважати процесуальні аспекти здійснення екологічної експертизи – Закон України «Про екологічну експертизу», екологічний аудит – Закон України «Про екологічний аудит». Разом з тим залишаються недостатньо врегульованими інші процесуальні відносини, зокрема, щодо розподілу та перерозподілу природних ресурсів.

Стан дослідження

Еколого-процесуальні відносини неодноразово ставали об'єктом дослідження в роботах А.П. Гетьмана, О.Ю. Пивко, В.М. Одинця та ін. науковців. Проте, основні роботи

у сфері еколого-процесуальних відносин не достатньо розкривають специфіку еколого-процесуальних відносин, що виникають при припиненні прав на природні об'єкти. Еколого-процесуальні відносини повинні реалізувати матеріально-правові норми, якими є підстави припинення відповідних прав на природні об'єкти.

Метою статті є надання загальної характеристики особливостей еколого-процесуальних відносин, що виникають у процесі припинення прав на природні об'єкти.

Виклад основного матеріалу

Серед характерних рис еколого-процесуальних відносин, що одночасно є основними критеріями визначення поняття цих відносин, виділяють:

- 1) названі відносини регулюються процесуальними нормами екологічного законодавства;
- 2) мають службовий, допоміжний характер по відношенню щодо екологічних матеріальних правовідносин;
- 3) складаються для реалізації тих цілей та завдань, які містяться в еколого-матеріальних правовідносинах;
- 4) за своїм змістом є владовідносинами [3, с.103].

Однак слід зазначити, що процесуальні екологічні правовідносини, які на сьогодні не є достатньо врегульованими, зокрема, ті, що стосуються порядку припинення прав на природні об'єкти, в межах зазначених специфічних рис мають свої особливості, котрі також потребують розгляду.

Екологічні процесуальні правовідносини, за своєю суттю, є відносинами влади [3, с.102]. Важливою умовою виділення системи еколого-процесуальних правовідносин є те, що в якості одного з обов'язкових суб'єктів завжди виступає орган державного управління охорони довкілля [4, с.76-77]. Однак слід зазначити, що не всі норми, які передбачають порядок реалізації підстав припинення прав на природні об'єкти, з необхідністю вказують на наявність у цьому порядку державно-правового елементу.

Проте так чи інакше, підстави припинення зумовлюють присутність держави на

різних етапах припинення прав на природні об'єкти. Це викликано важливістю цього еколого-правового явища для забезпечення прав та законних інтересів як власників конкретних природних об'єктів та природокористувачів, так і інших суб'єктів. Наприклад, смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця, хоча ця підстава відображає певну подію, проте саме органи державної влади та місцевого самоврядування ухвалюють рішення про перехід права власності на конкретну земельну ділянку до держави чи територіальної громади. Відчуження земельної ділянки за рішенням власника відбувається без прояву ініціативи з боку представників влади, які в цьому разі виконують певні контрольні повноваження, посвідчуючи правомірність дій щодо такого відчуження, та, в разі порушення порядку та умов цього відчуження, вони можуть визнати його не дійсним.

Виходячи з викладеного, слід зазначити, що те, наскільки великою є присутність влади при припиненні окремих правовідносин власності на природний об'єкт чи природокористування, можуть визначати різноманітні факти. Серед них можна назвати такі:

- конкретна підстава його припинення;
- дії учасників цих правовідносин, тобто наскільки сумлінно вони виконували свої права та обов'язки під час реалізації як самих цих прав, так і під час реалізації відповідної підстави припинення;
- інші обставини, що впливають як на права власників відповідних природних об'єктів чи природокористувачів, так і на права та законні інтереси інших осіб щодо безпечного для життя та здоров'я довкілля.

Принциповим моментом у правовому регулюванні припинення екологічних правовідносин слід вважати повноту нормативно-правового визначення підстав та порядку такого припинення. Службовий характер процесуальних норм по відношенню до матеріальних є головною ознакою, що визначає їх зміст [5, с.14]. Допоміжний, службовий характер названих правовідносин вказує на їх залежність від матеріально-правових підстав припинення правовідносин. Це обумовлює те, що в разі відміни конкретної підстави припинення окремих правовідносин, поря-

док припинення, еколого-процесуальна норма, що обслуговує відповідну підставу припинення, втрачає чинність. Як справедливо підкреслює В.Д.Сорокін, тільки за наявності одночасно матеріальних та процесуальних адміністративно-правових норм можливо виникнення адміністративно-процесуального правовідношення. Відсутність матеріальної норми робить адміністративно-процесуальне відношення безпредметним [6, с.13].

Конкретні підстави припинення прав на природні об'єкти визначають і склад суб'єктів відносин щодо їх припинення. Залежно від того, хто є ініціатором припинення цих прав, суб'єктів у сфері процесуальних відносин з припинення конкретних прав на природні об'єкти можна поділити на дві групи. До першої групи слід віднести осіб, які є уповноваженими на припинення відповідних правовідносин:

1) Уповноважені на припинення прав на природні об'єкти особи, що не були носіями конкретних правомочностей щодо того чи іншого природного об'єкту, що підлягають припиненню. Як правило це уповноважені державні органи, що здійснюють контроль за належним використанням та охороною як окремих природних ресурсів, так і навколишнього природного середовища в цілому.

2) Уповноважені на припинення прав на природні ресурси особи, що безпосередньо виступають носіями цих прав.

До другої групи належать особи, які за конкретних підстав не є ініціаторами припинення належних їм прав та обов'язків у відповідних правовідносинах.

Залежність еколого-процесуальних норм від матеріально-правових є однією з головних умов того, що еколого-процесуальні правовідносини складаються для реалізації тих цілей та завдань, які містяться в екологічних матеріальних відносинах. Для правового регулювання припинення конкретних прав на природні об'єкти цей критерій визначення змісту екологічних процесуальних правовідносин має непересічне значення. Одним з особливо значних характеристик порядку припинення права власності та права користування природними об'єктами повинна бути його повна адекватність конкретним підставам припинення цих прав. Цілі та

завдання підстав припинення прав на природні об'єкти, вочевидь, визначаються функціями конкретної підстави.

Процесуальна діяльність, регламентована еколого-процесуальними нормами, при припиненні конкретних екологічних правовідносин може бути обумовлена як обставинами позитивного характеру, так і негативного [7, с.14]. Негативні обставини, що обумовлюють виникнення процесуальних відносин з припинення конкретних прав на природні об'єкти, є підставами припинення матеріальних екологічних правовідносин; основою цих підстав є протиправна поведінка суб'єктів цих правовідносин. Позитивні обставини – це певні події або активна правомірна поведінка суб'єктів окремих прав на природні об'єкти, що, відповідно до закону, є підставами припинення відповідних правовідносин. Кожен еколого-процесуальний порядок припинення повинен бути регламентований з урахуванням відповідних підстав припинення цих правовідносин.

Тобто залежно від характеру тих чи інших підстав припинення права на природний об'єкт визначається характер і відповідних еколого-процесуальних правовідносин, для яких такі підстави виступають у ролі підстав виникнення. Так, Н.І.Краснов та І.А.Іконницькая визначають, що процесуальні норми, які регулюють порядок вилучення земель для державних та суспільних потреб, мають двоякий характер. Це проявляється у тому, що по відношенню до суб'єкта, в якого відповідна земельна ділянка вилучається, вони мають правоприпиняючий характер; а по відношенню до суб'єкта, якому ця ділянка надається, – правонаділяючий характер. Процесуальні норми, що передбачають вилучення землі як санкцію за порушення правил користування нею, мають правоохоронний характер [7, с.67].

Більшість підстав припинення відносин з реалізації прав на природні об'єкти можливо розподілити за ознакою примусовості на примусові і добровільні, окрім підстав, пов'язаних з припиненням існування суб'єкта чи об'єкта конкретних правовідносин, які є подіями. Основною функцією підстав, пов'язаних з добровільним припиненням відповідних правовідносин, є право-

припиняючи; а метою – відповідно, надання правомочним суб'єктам можливості самостійно розпоряджатися належними їм правами на природні об'єкти в межах, встановлених законом. Таким чином, еколого-процесуальні норми, що встановлюють порядок добровільного припинення конкретних прав, певним чином схожі на цивільно-правові, оскільки пов'язані з реалізацією суб'єктами належних їм прав щодо конкретних природних об'єктів; однак вони повинні також характеризуватися й своєю еколого-правовою спрямованістю. Тобто еколого-процесуальні норми при добровільному припиненні конкретних прав на природні об'єкти повинні забезпечувати можливість врахування інтересів і природокористувача (або власника природного об'єкту), і набувача права на природний об'єкт, і публічні інтереси держави, що виступає представником прав та законних інтересів українського народу. Це розкривається у певних обмеженнях, наприклад, які встановлені щодо заборони передачі земель сільськогосподарського призначення у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам (ч. 4 ст. 22 ЗК).

Що стосується деяких примусових підстав припинення як еколого-матеріальних норм, то, окрім правоприпиняючої, характерної і для будь-яких інших підстав, коло цих функцій значно ширше, це – і стимулююча функція, і охоронна, і попереджувально-превентивна, і функція покарання. Виходячи з названих функцій, цілями та завданнями підстав примусового припинення конкретних прав внаслідок порушення носіїв прав на природні об'єкти своїх обов'язків є: припинення протиправних дій, що стали підставою такого припинення; покарання осіб, що допустили таке порушення; стимулювання належного виконання суб'єктами права власності на природні ресурси та природокористувачами своїх обов'язків; попередження їх порушення як з боку конкретного суб'єкта, так і з боку інших „потенційних порушників” тощо.

Висновки

Виходячи з таких цілей, уявляється,

що порядок припинення прав на природні об'єкти повинен враховувати інтереси порушника, протиправна поведінка якого стала підставою припинення його прав на відповідний природний об'єкт, адже цілі та завдання припинення будь-яких природоресурсних правовідносин повинні враховувати права та законні інтереси всіх членів суспільства. Це може проявлятися в тому, що при будь-якому примусовому припиненні прав на землю, надра чи інші природні ресурси, слід надавати як можливість добровільно погодитися з таким припиненням, так одночасно й право в будь-якому разі оскаржити рішення про примусове припинення відповідних прав. Тобто уявляється, що примусове припинення прав на природні об'єкти повинно мати судовий порядок розгляду в тому випадку, коли користувач або власник природного об'єкта не погоджується на ініціативу уповноважених органів щодо припинення відповідних відносин при наявності примусових підстав, вказаних законом.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що порядок припинення конкретних прав на природні об'єкти повинен адекватно відображати цілі та завдання конкретних підстав їх припинення (які розкривають функції цих підстав), розглянуті крізь призму цілей та завдань природоресурсного законодавства в цілому.

Також дослідження потребують конкретні процесуальні механізми припинення права природокористування за окремих підстав, наприклад, процесуальний механізм припинення права водокористування у зв'язку з виникненням першочергової необхідності задоволення питних та господарсько-побутових потреб населення тощо.

Література

1. Заєць О. Правове забезпечення земельної реформи / О. Заєць // Право України. – 2000. – №9. – с.59-61.
2. Гетьман А.П. Поняття та система еколого-процесуального права України / А.П.Гетьман // Харків: Вісник академії правових наук України. – 1996. – №5. – с.143-149.
3. Гетьман А. П. О понятии экологических процессуальных правоотношений /- А. П. Гетьман, О. Ю. Пивко. // Новое полиу-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню характерних рис еколого-процесуальних відносин, що виникають в процесі припинення прав на природні об'єкти. Проаналізовано загальні риси еколого-процесуальних відносин, розглянуто функції підстав припинення прав на природні об'єкти та їх потенційний вплив на процесуальні відносини з припинення цих прав за відповідними підставами. Зроблено висновок, що порядок припинення конкретних прав на природні об'єкти повинен адекватно відображати цілі та завдання конкретних підстав їх припинення, розглянуті крізь призму цілей та завдань природоресурсного законодавства в цілому.

ико-правовое мышление и реализация правовой реформы : сб. научных трудов. – К. : УМК ВО, 1991. – С. 98–104.

4. Гетьман А.П. Правовая характеристика субъектов эколого-процесуальных правоотношений // А.П. Гетьман / Проблемы совершенствования законодательства Украины и практики его применения : Межрегиональная научная конференция молодых ученых и соискателей : Харьков. – 1991. – С.76-77.

5. Гетьман А. П. Проблемы совершенствования и систематизации экологических процессуальных норм / А. П. Гетьман., В. М. Одинець // Актуальные проблемы правовой реформы : сб. научных трудов. – К. : УМК ВО, 1990. – С. 11–14.

6. Сорокин В. Д. Административно-процесуальные отношения / В. Д. Сорокин // Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 73 с.

7. Краснов Н.И., Иконницкая И.А. Процессуальные вопросы советского земельного права // Н.И. Краснов, И.А. Иконницкая / Изд-во: Наука, 1975. – 150с.

Кирєєва І. В. Специфіка еколого-процесуальних правовідносин при припиненні прав на природні об'єкти

Анотація: Стаття присвячена дослідженню характерних рис еколого-процесуальних відносин, що виникають у процесі припинен-

ня прав на природні об'єкти, взаємозв'язку процесуальних норм з матеріальними. Актуальність дослідження обумовлена недосконалістю регулювання деяких груп еколого-процесуальних правовідносин. Так, залишаються недостатньо врегульованими процесуальні відносини щодо розподілу та перерозподілу природних ресурсів. Метою дослідження є надання загальної характеристики особливостей еколого-процесуальних відносин, що виникають у процесі припинення прав на природні об'єкти. У роботі проаналізовані загальні риси еколого-процесуальних відносин, встановлено їх особливості при припиненні прав на природні об'єкти. Розглянуто функції підстав припинення прав на природні об'єкти, та їх потенційний вплив на процесуальні відносини з припинення цих прав за відповідними підставами. Встановлено, що те, наскільки великою є присутність влади при припиненні окремих правовідносин власності на природний об'єкт чи природокористування, можуть визначати різноманітні факти. Серед них можна назвати такі: конкретна підстава припинення; дії учасників цих правовідносин, тобто наскільки сумлінно вони виконували свої права та обов'язки під час реалізації прав, а також під час реалізації відповідної підстави припинення прав; інші обставини, що впливають як на права власників відповідних природних об'єктів чи природокористувачів, так і на права та законні інтереси інших осіб щодо безпечного для життя та здоров'я довкілля. Запропоновано законодавчо встановити, що примусове припинення прав на природні об'єкти повинно мати судовий порядок розгляду в тому випадку, коли користувач або власник природного об'єкту не погоджується на ініціативу уповноважених органів щодо припинення відповідних відносин при наявності примусових підстав, вказаних законом. Зроблено висновок, що порядок припинення конкретних прав на природні об'єкти повинен адекватно відображати цілі та завдання конкретних підстав їх припинення (які розкривають функції цих підстав), розглянуті крізь призму цілей та завдань природоресурсного законодавства в цілому.